

Socialism och kommunism

Ingen ideologi har utvecklats i så många varianter som socialismen, och med så stora skillnader mellan olika former av socialism. De kan innehålla allt från statssocialism av Sovjetmodell där staten äger allt och präglar hela samhället - till gillesocialism, anarkism och syndikalism som står för motsatsen - ett samhälle utan stat. I nätuppslagsverket Wikipedia hittar man t ex följande lista över olika typer av socialism:

Anarkism	Marxism
Austro-marxism	Marxism-deleonism
Autonomism	Marxism-leninism
Demokratisk socialism	Reformism
Frihetlig marxism	Situationistiska internationalen
Frihetlig socialism	Syndikalism
Funktionssocialism	Socialdemokrati
Gillesocialism	Socialism med kinesiska särdrag
Kommunism	Stalinism
Leninism	Titoism
Luxemburgism	Trotskism
Maoism	Utopisk socialism
Marknadssocialism	Vänsterkommunism

Gemensamt för dem alla är en vilja att stöpa om, eller avskaffa, kapitalismen till förmån för ett samhälle och en ekonomi där folket har makten.

Historia

Den moderna socialismen fick sina idéer från olika håll;

- från antikens grekiska filosofer, inte minst Platon, som betonade statens ansvar för rättvisa och demokrati,
- från upplysningstiden och franska revolutionen, där inte bara friheten utan jämlikheten och broderskapet, satte sin prägel på tänkandet,

- från olika socialistiska utopister som Thomas More och Robert Owen, som betonade att det privata ägandet var roten till det onda, och istället hyllade det klass- och egendomslösa samhället, där alla levde i fred och samverkan,
- från den spirande "för-socialistiska arbetarrörelsen", där arbetarföreningar och fackföreningar började samla arbetarklassen och utveckla strejkvapnet,
- från Marx och Engels som utvecklade och systematiserade socialismens idéer och gav dem ett ekonomiskt och filosofiskt vetenskapligt fundament.

Både i början och senare har dock den socialistiska ideologin utvecklats längs många linjer och utmynnat i många olika varianter, som ofta har bekämpat varandra och stridit om vem som är mest socialistisk. De flesta socialistiska riktningar har utvecklats inom arbetarrörelsen, även om det också har funnits mer utopiska socialister som främst har haft sin grund bland intellektuella, och ibland t o m bland företagsägare som Robert Owen. Fackföreningsrörelsen var till en början ofta liberal, eller i varje fall inte tydligt socialistisk, och många tidigare arbetarföreningar drevs av liberaler.

I stort sett kan man dela in socialismens utveckling i några olika stadier:

1. Det filosofiska och utopiska. Från Platon och de gamla grekerna till skotten Robert Owen och fransmannen Saint-Simon fanns många filosofer och författare som formulerade socialistiska idéer.

2. Den tidiga marxismen. Från mitten av 1800-talet, då Marx och Engels började publicera sig, utvecklades arbetarrörelsen både ideologiskt och praktiskt. Marx var inte bara filosof och forskare, utan också politiker, och inspirerade till praktiskt handlande, t ex att bilda partier och fackföreningar.

3. Det organisatoriska skedet. Från och med 1860-talet och en bit in på det nya seklet bildades socialdemokratiska och socialistiska partier över hela Europa, och även på andra håll i världen. Fackföreningsrörelsen växte sig stark, och valde oftast att gå en socialistisk väg. Socialdemokratin blev snabbt så stark att man började vinna val och hamna i regeringsställning.

4. Splittringen mellan socialdemokrater och kommunister. I spåren av den ryska revolutionen och första världskriget splittrades den politiska arbetarrörelsen över nästan hela världen i två grenar - en socialdemokratiskt reformistisk och en kommunistiskt revolutionär, till en början starkt Sovjetdominerad.

5. Den nya vänstern. I samband med Vietnamkriget och vänstervågen med studentrevolten på 1960-talet växte en mängd nya socialistiska och kommunistiska grupper och partier fram i en vildvuxen flora. Många var starkt influerade av Kina under Mao Zedong och kallade sig maoister, andra av Stalins gamla fiende Trotskij och kallades trotskister. Idag har det inom vissa ungdomsgrupper uppstått ett uppsving för anarkistiska och syndikalistiska idéer. Många gamla sovjetstyrda kommunistpartier omvandlades till "euro-kommunistiska" och vänstersocialistiska.

6. Efter Sovjet. Efter Sovjetunionens och Berlinmurens fall har Sovjetkommunismen i stort sett raderats ut - även om ett och annat kommunistland består, typ Castros Cuba, Mugabes Zimbabwe och Lukasjenkos Vitryssland. Maoism och trotskism har reducerats till pyttesmå sekter. Istället har utvecklingen av nya vänsteridéer snarare skett dels inom socialdemokratin - debatten om New Labour t ex - och utanför partiväsendet, i organisationer som miljörörelsen, kvinnorrörelsen, solidaritetsrörelser, Attac osv.

Den vildvuxna debatten bland utopiska socialister under 1800-talets första halva, systematiserades och gjordes mera ekonomiskt vetenskaplig, praktiskt handlingsinriktad och radikal av framförallt Karl Marx och Friedrich Engels.

Dagens socialistiska och socialdemokratiska partier växte fram under andra halvan av 1800-talet. Det svenska socialdemokratiska partiet bildades t e x 1889. Rätt snart uppstod stridigheter om vilken väg man borde gå - en revolutionär väg eller en reformistisk. Tyskarna Ferdinand Lassalle och Eduard Bernstein hävdade - i polemik med bl a Marx - att staten skulle kunna förändras inifrån av arbetarna med fredliga medel, och avfärdade tanken på den nödvändiga revolutionen och övergången till proletariats diktatur. De beto nade den politiska kampen för demokratiska reformer - den allmänna rösträtten t ex - och den fackliga och politiska kam p en för arbetarnas rättigheter, t ex åtta timmars arbetsdag, även om man förvisso också hyllade och använde utomparlamentariska metoder som demonstrationer och strejker.

Dessa motsättningar som var både ideologiska och prak tiska ledde snart i större delen av västvärlden till en splitt ring mellan kommunistiska och socialdemokratiska partier, som av kommunisterna föraktfullt betecknades som "revisio nistiska" i betydelsen att de hade reviderat och förfuskat den äkta socialistiska läran. Så här kan de olika linjerna beskri vas schematiskt:

Reformistisksocialdemokrati
Demokratisksocialism/reformism
Parlamentarisk demokrati
Demokratiskt massparti

Välfärdsreformer

Revolutionär kommunism
Marxism, marxism/leninism
Proletariats diktatur
Elitparti styrt genom demokratisk centralism

Revolution

På 60-talet utvecklades vänstern i nya riktningar, och allt fler främst unga - kommunister bröt med Sovjet. Istället inspirerades man av befrielseströrelser i Vietnam, Algeriet, Sydafrika mm, av den allt radikalare svarta frihetsrörelsen i USA (Black Muslims m fl), och inte minst av Maos Kina. Marxismen utvecklades i många riktningar, och för "tydlighetens skull" kallades marxismen allt oftare för marxism-leninism eller t o m det något svårhanterliga "marxismen-leninismen-Maoistens tänkande", som svenska maoister beskrev sin ideologi på 60- och 70-talet.

Det lär ha varit den ryske anarkisten Bakunin som uppfann ordet "*marxist*", men då som en politisk förolämpning efter att ha brutit med vännen Marx - varvid Marx själv utbrast: "Marxist - det är jag inte!".

Värderingar

Den kanske mest grundläggande värderingen i alla former av socialism, och som skiljer den från t ex liberalismen, är **jämlikhet** - i sin mer radikala utformning ofta kallat **klasslöshet**. Även liberalismen talar om lika rättigheter, och man brukar ofta likna detta vid en löpartävling, där alla ska ha rätt att starta på samma ställe och med samma spelregler. Men socialismen vill gå längre än så, och med samhället som medel stötta dem som av olika skäl halkar efter även under livsloppet. Att ge alla samma rättigheter räcker inte så länge somliga är rika och mäktiga redan från starten, bl a genom arv, medan andra är dömda till fattigdom och maktlöshet. Samhället, staten måste aktivt användas för att ändra på detta och bl a omfördela rikedom och makt från de rika till de fattiga, menar socialismen.

Detta jämlikhetskrav, praktiskt uttryckt i en aktiv omfördelningspolitik, skiljer socialister från konservativa,

men står också i konflikt med liberalismens jämlikhetssyn. Socialister menar att det är nödvändigt med samhällliga ingripanden i form av omfördelning av ekonomiska resurser från rika till fattiga, i form av lagstiftning och regler till stöd för arbetarnas och kvinnornas rättigheter som begränsar marknadsekonominns fria spel. Detta har ofta också varit en stridsfråga inom liberalismen - mellan ekonomiska "Manchesterliberaler" och socialliberaler.

Socialister hyllar liksom liberaler **friheten**, inte minst frihet från förtryck, men med tillägget att verklig frihet förutsätter jämlikhet. Kommunismen vill gå ännu längre än en socialdemokratisk jämlikhetssyn. Lika lön för lika arbete och utjämnande - progressiva skatter - räcker inte, utan vi bör slåss för det klasslösa samhället, där det privata ägandet inte längre existerar utan alla delar lika på egendomen. Då har jämlikheten nått sitt högsta stadium, menar man.

Slutligen hävdar socialister också den franska revolutionens tredje ideal, som konservativa och liberaler gärna glömmer, dvs **broderskapet - solidariteten**, med ett mera modernt ord. Konkret innebär det för socialisten **kollektivism**, dvs att t ex arbetarklassen måste hålla ihop, stötta varann t o m över gränserna, för att nå resultat. "Proletärer i alla länder - förenen Eder" är ett känt slagord, som broderats på de flesta röda fanor. Solidariteten som begrepp har varit grundläggande i många sammanhang, från bildandet av egna sjukkassor och kooperativa affärer där även de fattigaste skulle kunna få hjälp, till stödet från västerländsk arbetarrörelse till befrielseörelser i förtryckta länder som Spanien, Chile och Sydafrika. Allra tydligast är detta kanske i det fackliga arbetet, där kollektivavtalet är ett slags löfte till varandra att inte bjuda under andra bara för att få jobb, utan gemensamt solidariskt slåss för bättre villkor. Inom socialismen har

samverkan alltid varit ett populärare begrepp än konkurrens.

Men synen på kollektivet har också varit en vattendelare mellan socialdemokrater och kommunister, där socialdemokratin har hävdad att kampen ändå i grunden handlar om att frigöra människan som individ, så att även fattiga arbetare kan få rätten att förverkliga sig själva och inte bara ses som en anonym del av sin klass.

Samhälls- och människosyn.

Även om dagens socialdemokrati knappast betecknar sig som marxistisk har många grundläggande marxistiska begrepp format, och i viss utsträckning överlevt inom, den demokratiska arbetarrörelsen. Marxismen bygger på några grundbe-

g r e p p :

- En materialistisk historieuppfattning. Tillståndet i samhället, ekonomin, på arbetsmarknaden utgör grunden för samhällets utveckling, snarare än abstrakta filosofiska samhällsförbättrariologier. Historien styrs av människors ekonomiska krav och behov. Krig handlar mera om folks och furstarnas längtan efter rikedom (eller att slippa fattigdom) och "lebensraum", än om deras längtan att sprida sin kultur eller religion - även om detta ofta används som förvändning.
- Nära länkat till denna materialistiska historieuppfattning är frågan om klassintresset och klasskampen. Marxismen menar att i allt väsentligt bestämmer klasstillhörigheten hur det går för människor, och klasstillhörigheten av- görs av de ekonomiska maktförhållandena i samhället. Ekonomin och klasserna utgör basen för samhällsförhållandena, medan ideologier och institutioner i det kapitalistiska samhället är en överbyggnad vars funktion är att försvara det bestående samhället, de härskande klassernas

intressen. Därför är historien, menar Marx, mest av allt en historia om klasskamp.

- Det som i grunden bestämmer hur samhället ser ut är därför produktionsförhållandena, dvs vem som bestämmer över produktionsfaktorer som arbete, kapital och naturtillgångar. Alla hittillsvarande samhällen har varit klass-samhällen, även om de har sett olika ut - från slavsamhället med slavägare och trälar, över det feodala samhället med jordägande adel, små fria bönder och massor av ofria livegna bönder och lantarbetare, över till 1800-talets kapitalistiska samhälle med industriägare (småborgare och storkapitalister) och en snabbt växande industriarbetarklass. I vissa delar av världen har man betonat arbetarnas gemenskap med andra viktiga samhällsklasser - i Maos Kina "arbetare och bönder" och i studentrevoltens Paris på 1960-talet "arbetare och studenter".

Denna del av den marxistiska analysen kunde nog reformister och revolutionärer rätt mycket enas om. Det som på allvar gav upphov till skiljelinjerna var frågan om framtiden. Marx var övertygad om

- att inbäddat i kapitalismen låg fröet till dess egen undergång, dels därför att den allt snabbare makt- och förmögenhetskoncentrationen (monopol) och de snabbt ökande klasskillnaderna kommer att leda till kriser och strider, dels därför att arbetarklassens, proletariats, utarmning kommer att leda till att de organiserar sig och tar strid mot kapitalismen.

Grunden för detta var mervärdesteorin. Marx tes var att endast arbete kan skapa nya värden och förädla de värden naturen har försett oss med. Men i det kapitalistiska systemet får den som utför arbetet, arbetaren, aldrig ut

en lön som motsvarar värdet av hans insats. Kapitalisten, arbetsköparen, behåller mellanskillnaden, mervärdet, för egen del i kraft av att han äger produktionsmedlen. Han får en vinst, profit. Och för att få maximal profit försöker han rationalisera, t ex ersätta arbetaren med maskiner, och pressa ner lönerna. Följden blir utsugning. Allt fler blir arbetslösa och får allt mindre att köpa för - och då har företagen ingen att sälja till. Om kapitalisten lyckas får vi en överproduktionskris och kapitalismen bryter samman. Under 20- och 30-talens kriser var det många som menade att Marx höll på att få rätt, men sen har kapitalismen visat en väldig förmåga att återhämta sig.

Marx var övertygad om att efter denna kapitalismens dödliga kris kommer det klasslösa samhället att uppstå. Då raderas kapitalägandet ut, och en proletariats diktatur införs. Begreppet "proletariats diktatur" innebar inte en diktatur av det kungliga snitt man dittills sett, utan att arbetarklassen tar makten över staten och företagen, men med målet att utveckla det kommunistiska samhället. Parollen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov" ska då styra. Var och en ska då kunna ägna sig åt det man vill, och statens makt behövs inte längre eftersom alla i det klasslösa samhället kommer att leva i harmoni. Här påminner Marx vision mycket om anarkismens, där det klasslösa samhället också blir det statslösa samhället.

Frågan var också hur avskaffandet av kapitalismen skulle gå till, för ingen trodde förstås att kapitalismen bara skulle lägga sig ner och självdö. Detta blev en stor tvistefråga inom arbetarrörelsen på 1800-talet och långt in på 1900-talet (kanske i viss mån även idag...?).

Marxisterna menade att det kapitalistiska samhället måste

raseras i grunden, och enda möjligheten att göra det var med våld, revolution. En stegvis förändring till ett nytt och bättre samhälle skulle visa sig omöjlig, menade Marx, inte minst därför att de härskande klasserna skulle använda sin makt för att stoppa förändringen. På den punkten splittrades arbetarrörelsen. När det första stora socialistpartiet, det tyska socialdemokratiska arbetarepartiet bildades, skedde det under ledning av Ferdinand Lassalle, som tog strid med Marx om just detta.

Lassalles tes var att om arbetarna organiserade sig och blev tillräckligt starka skulle de kunna ta makten inifrån och förändra, reformera, samhället stegvis. Och framförallt - man kunde inte bara vänta på att kapitalismen skulle utvecklas så långt att det blev total kris innan man förbättrade livet för de förtryckta arbetarna. Den kampen - för åtta timmars arbetsdag, mot barnarbete osv - måste börja omedelbart. Vid behov kunde den också föras tillsammans med exempelvis liberalerna, som också ställde upp på allmän rösträtt och lagstiftning för att förbättra arbetarnas villkor.

Mer revolutionära kommunister menade att detta var **klassförräderi**. Om arbetarna fick det bättre, med pensioner och semester, skulle det kunna leda till deras gradvisa försoffning, så att de blev mindre intresserade av att ta alla de uppoffringar som den revolutionära kampen krävde.

Socialismens människosyn har i huvudsak, liksom liberalismen, varit optimistisk och utgått ifrån att människan är god, men att hon formas av sin sociala miljö. Men den är också kollektivistisk, snarare än individualistisk, som liberalismens. Hur människan är avgörs mest av allt av det klassamhälle hon lever i, vilket betyder mer än olikheter hos individer. Tanken har varit att om vi bara slapp de nuvarande orättvisa och förtryckande produktionsförhållandena skulle

vi alla kunna leva som fria, jämlika och lyckliga människor i det klasslösa samhället, där alla delar på allt - kommunism.

Här ligger också grunden för socialismens kvinnosyn, som har diskuterats mycket på senare tid, på temat "klass eller kön". Den socialistiska tesen var ursprungligen att kvinnans underordning helt berodde på kapitalismen och klassamhället. Kvinnans frigörelse (emancipation) var därför bara möjlig om kapitalismen föll, dvs i det klasslösa samhället. Senare tiders feministiska socialister har istället menat att förtrycket handlar både om klass och kön. Parallellt med klasskampen måste man också kämpa mot kvinnoförtrycket som finns i alla klasser - och som inte självklart skulle upphöra bara därför att kapitalismen upplöstes.

Socialismen ser också människan som kapabel att analysera samhället och förstå det. Människan är rationell och utvecklingsbar. Ifråga om förändringen av samhället kan genomföras av alla eller om en elit måste leda den har socialismen haft olika uppfattningar. Marx avvisade tanken på en ledande elit och menade att hela arbetarklassen måste ha kommit till insikt för att revolutionen skulle kunna genomföras. Lenin däremot menade att arbetarpartierna måste ha föregångsmän, ett avant-garde som leder de övriga.

Ett av socialismens viktigaste särdrag, särskilt i förhållande till konservatismen, är att den är **internationalistisk**. Eftersom kapitalismen är internationell är också samhällsutvecklingen och klassamhället i huvudsak internationellt. Därmed måste en framgångsrik kamp för socialism föras inte bara i varje land för sig, utan gemensamt över gränserna. "Det kommunistiska manifestet" avslutas därför med de berömda orden: "Arbetare i alla länder, förenen eder." Nationalstaten, menade marxisterna, är en del av klassamhället och behövs inte i det klasslösa samhället.

Frågan om nationalstatens existensberättigande, och därmed om hur arbetarrörelsen skulle ställa sig i t ex första världskriget, blev dock en viktig skiljelinje mellan den reformistiska och den revolutionära socialismen. Socialdemokratin accepterade nationalstaten och ställde upp på värnplikt etc, medan de revolutionära kommunisterna var försvarsfientliga och menade att arbetarna i alla länder borde göra gemensam sak mot förtryckarna istället för att låta sig offras i skyttegravarna för att de härskande klasserna beordrade till krig som överhuvudtaget inte låg i arbetarklassens intresse.

Den frågan blev ytterligt kontroversiell i Sverige under mellankrigstiden, då socialdemokratin efter första världskriget startade en omfattande nedrustning. I samband med nazismens framväxt ändrade man dock uppfattning och började återigen bygga upp det svenska försvaret. Och under kriget skapade man en samlingsregering tillsammans med de borgerliga för att gemensamt försvara Sverige, medan kommunisterna stod utanför. De betraktades som opålitliga, och internerades t o m i ganska stor omfattning, därför att man misstänkte att deras lojalitet med Sovjetunionen och den internationella kommunismen - ett potentiellt hot mot Sverige - var minst lika stor som med den svenska nationalstaten.

Socialismen har principiellt alltid varit för republik och för att skilja kyrkan från staten, men har ibland avstått från att ta strid för att t ex störta kungadömet, eftersom det har skymt viktigare konflikter. Och även i arbetarklassen har monarkin numera fått ett visst stöd.

Socialismens ekonomiska system har alltid inneburit krav på att sätta gränser för kapitalismens frihet, och därmed i praktiken olika former av regleringar av ekonomin.

De mest radikala har velat avskaffa all privat egendom,

medan de flesta har valt en mera modest väg - att staten ska äga de viktigaste naturtillgångarna och den grundläggande infrastrukturen, och därutöver genom skatter, fördelningspolitik och uppbyggnad av en bred offentlig sektor som tar ansvar för grundläggande faktorer i människors liv (vård, skola, omsorg, trygghet vid sjukdom, arbetslöshet och ålderdom mm) ska motverka stora skillnader i makt och ägande mellan medborgarna.

Så har det också varit länge även i många kapitalistiska länder i västvärlden. Den svenska staten ägde i huvudsak de svenska gruvorna, energiförsörjningen, järnvägarna, post- och telesystemet osv, något som till stor del - fast ännu inte helt - har förändrats under de sista årtiondena.

I debatten har många borgerliga kritiker velat sätta likhetstecken mellan socialism och *socialisering*, dvs att överföra privat egendom i kollektiv ägo, främst statligt ägande. Helt klart är alla former av socialism mer kritiska mot privat ägande- och maktkoncentration (kapitalism) än liberala och konservativa ideologier. Men snarare än rena förstatliganden drev socialdemokratin den principiella tesen om att ett verkligt demokratiskt samhälle måste ha både politisk, social och ekonomisk demokrati. Den ekonomiska demokratin skulle kunna förverkligas på olika sätt - genom statligt ägande, men också genom Kooperation, löntagarägande - och menade många - det var väl där debatten om den ekonomiska demokratin stupade i spåren av löntagarfonderna, genom att helt enkelt sätta gränser för kapitalismens frihet, via lagstiftning mm (det som författaren Gunnar Adler-Karlsson kallade funktionsocialism).

Synen på staten har varit kluven. Marx såg staten som en del av kapitalismens förtryckarapparat, men med demokratin kom staten att bli ett möjligt vapen för att sätta gränser

för kapitalismen och ta över en del av det privata ägandet till produktionsmedlen.

Mål

Karl Marx medförfattare Friedrich Engels skrev: *Vi har inte något slutmål. Vi är evolutionister, vi har inte för avsikt att diktera några slutliga lagar för mänskligheten.* Fast det är nog ändå inte riktigt sant.

I själva verket har socialister genom tiderna varit de som mest av allt har tecknat visioner och utopier, även Marx och Engels. Ända sedan den ursprunglige utopisten Thomas More på 1500-talet skrev "Utopia" har socialister försökt skapa bilder av socialismens, eller kommunismens, slutmål, där det viktigaste inslaget har varit att försöka formulera hur människan egentligen är, dvs god, och hur hon då skulle fungera i ett samhälle utan dagens förtryck och konflikter. En av dess viktigaste element har just varit att tänka sig hur människan skulle vara i ett samhälle bortom det existerande förtryckande. Utopin har kretsat kring samhällen där ägande och ekonomiska skillnader inte längre binder människan och skapar konflikter. Nyckelbegreppet är "det klasslösa samhället", ett samhälle där indelningen i överhet och undersåtar, rika och fattiga, mäktiga och maktlösa, har upphört och alla är jämlika. Många socialister har menat att detta kräver att den privata äganderätten avskaffas, och att egendomen istället är gemensam och resurserna fördelas enligt principen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov".

Socialdemokratins mål har ibland beskrivits som en kombination av **jämlikhetstanken** och den fullt ut genomförda **demokratin**, dvs det klasslösa samhället. Socialdemokratins utformade idén om den stegvisa utvecklingen av demokratin som måste börja med **politisk demokrati**, för att sedan

fortsätta utvecklas till **social demokrati** med rättvisa förhållanden i samhället oavsett klass - rätt till utbildning, arbete och trygghet för alla, för att slutligen gå in för den **ekonomiska demokratin**, där samhället och löntagarna också skulle överta den ekonomiska makten, om än inte nödvändigtvis allt ägande.

Mot detta stod den revolutionära kommunismen som menade att först efter revolutionen, när kapitalismen hade störtats skulle det vara möjligt att införa den fullödiga demokratin och jämlikheten. I praktisk politik har dock även kommunister slagits för förändringar inom det kapitalistiska samhället, men då främst i form av socialiseringar - dvs i praktiken förstatliganden.

Modern socialdemokrati har på det hela taget accepterat marknadsekonomin och den privata äganderätten - om än fortfarande med en betydligt större portion kritisk skepsis än de borgerliga. Socialdemokratin har mer och mer utvecklat "**blandekonomin**" som sitt slutmål, dvs en social marknadsökonomi, där man utnyttjar marknadsekonomin och konkurrensens drivkrafter för att skapa hög tillväxt och dynamik, men där samhället sätter gränser för kapitalismens frihet för att undvika kapitalismens avigsidor av rovdrift på människor och miljö, makt- och inkomstklyftor osv. Mer radikala socialister och kommunister har menat att välfärdsstaten är långt ifrån slutmålet, utan bara en snällare variant av kapitalismen.

Svensk socialdemokrati har på senare tid försökt lansera en ny utopi, **det gröna folkhemmet**, starkt inspirerat av Per Albin Hanssons folkhemsidé, men kompletterad med en modern syn på ekologi och hållbar utveckling.

Utopisterna talade ofta för små demokratiska lokalsamhällen som människorna själva bildade underifrån och där man gemensamt drev samhället i t ex kooperativa former.

De inspirerade även många senare tiders socialister som snarare har hyllat Kooperation och löntagarägande (gillesocialism, syndikalism) än statsägande.

Viktiga personligheter

Robert Owen. Den skotske företagsägaren Owen förvandlade på det tidiga 1800-talet sitt textilföretag i New Lanark (idag ett av Unescos världsarv) till ett mönsterföretag med arbetarskydd, utbildning, bra bostäder osv. Owen försökte senare skapa små kommunistiska samhällen även i USA. Han misslyckades, men inspirerade många andra - bl a till utveckling av den moderna Kooperationen, där han var en av grundarna. Hans anhängare började kalla sig "socialister".

Karl Marx och Friedrich Engels. Marx var den som genom sina mest berömda skrifter (tillsammans med Friedrich Engels) *Kommunistiska manifestet* 1848 och *Kapitalet* (1867 första delen) lade den teoretiska grunden för socialismens genombrott på 1800-talet. Marx blev tidigt radikal och utvisades 1848 från Tyskland. Han levde därefter i England, men reste mycket. Utöver sin forskning och sitt skrivande deltog han aktivt i skapandet av socialistiska aktioner och partier och var därmed även en praktisk politiker. Inte minst har den materialistiska historieuppfattningen blivit en brett accepterad teori för samhällets förändring.

Eduard Bernstein. Eduard Bernstein blev den som i samband med första världskriget kom att stå i förgrunden för de demokratiska socialisternas kamp mot de revolutionära kommunisterna som försökte göra revolution i Tyskland. Bernstein gick vidare på den väg som partiets grundare Ferdinand Lassalle hade stakat ut i opposition mot Marx på

1860-talet och kritiserade många av Marx teorier och lade fast riktlinjerna för den reformistiska socialdemokratins väg på ett sätt som sedan kom att präglade hela den nordiska socialdemokratien.

August Palm. Skräddaren "Mäster" Palm vandrade som skräddargesäll i Tyskland och Danmark på 1860- och 70-talen och tog intryck av den socialistiska debatten och organisationen där. Han höll det första socialistiska föredraget i Sverige "Hvad hvilja socialdemokraterna?" och startade den första socialistiska tidningen "Folkviljan". Kan tillsammans med Hjalmar Branting ses som den svenska socialdemokratins grundare, men blev osams med Branting, bl a om sin grovhuggna antimilitaristiska och anti-rojalistiska agitation, som flera gånger medförde fängelsestraff.

Vladimir Lenin. Mannen bakom den ryska revolutionen, Sovjetväldet och utvecklingen av en kommunistisk stat, sågs länge som en mera human företrädare för kommunismen än den förskräcklige Stalin, och hyllades intensivt av den nya vänsterrörelsen på 60-talet, som gärna kallade sig för marxist-leninister. De som på allvar har studerat saken har kommit fram till att han var en minst lika hård företrädare för proletariats diktatur som Stalin, men kanske något mindre benägen till meningslösa massmord. Leninismen utvecklade Marx tankar inte minst om de kommunistiska partiernas karaktär - centralstyrda elitpartier som en del av en internationell rörelse med ledningen i Moskva. Målet var världsrevolutionen. Om Ryssland gick först skulle sedan alla andra folk följa efter, under kommunisternas ledning.

Per Albin Hansson. Gick från att vara vänstersocialistisk ungradikal till att bli "Per Albin" med hela svenska folket, som statsminister under 2a världskriget och upphovsman till begreppet "folkhemmet". Ledde tillsammans med finansministern Ernst Wigforss först kampen mot arbetslösheten på 30-talet och skapade där en socialdemokratisk version av Keynes ekonomiska politik. Ledde sedan utvecklingen av välfärdssystemet efter andra världskriget.

Olof Palme. Förde in svensk, och delvis även europeisk, socialdemokrati i en ny fas, som satte utvecklingen av den offentliga sektorn - särskilt barnomsorgen - i centrum, introducerade en mera avancerad syn på jämställdhet och internationell solidaritet. Verkade mycket över gränserna, bl a tillsammans med den tyska socialdemokratins ledare Willy Brandt och den österrikiska Bruno Kreisky, som båda hade varit flyktingar i Sverige under andra världskriget. Palme hävdade bl a de små staternas roll och rättigheter i det stormaktsdominerade kalla kriget, och utvecklade samma slags tanke som Anthony Giddens, om socialdemokratien som en tredje väg mellan kapitalism och kommunism.

Anthony Giddens. Den brittiske sociologiprofessorn gjorde reklam för den nordiska socialdemokratiska modellen med den omtalade boken "Den tredje vägen", och blev sedan idégivaren bakom "New Labour" och Tony Blairs brott med den fackligt styrda vänsterradikala "gamla" labourpolitiken. Har på senare tid skrivit om Europa och globaliseringen, om vad som kommer "bortom vänster och höger" och om om sexualitet och politik!